

Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Mersin İlinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Ayşe Esmeray Yoğun Erçen
Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yönetim Organizasyon Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

ÖZET

Bu çalışmanın amacı öğretmenlerin mesleki tükenmişlik ve mesleki tükenmişliğin alt boyutları olan duygusal tükenmişlik, duyarsızlaşma ve kişisel başarı duygusu düzeylerinin demografik özelliklerle olan ilişkisini açıklamaktır. Bu amaçla Mersin il merkezinde görev yapmakta olan 228 (121 devlet, 107 dersane) öğretmene ulaşılmıştır. Veri toplama aracı olarak Maslach Tükenmişlik Anketi Türkçe'ye çevrilerek kullanılmıştır. Analiz sonucunda, cinsiyet, çalışılan kurum türü ve yaşa göre mesleki tükenmişliğin anlamlı ölçüde farklılaştığı tespit edilmiştir. Ayrıca erkeklerin kadınlara göre daha çok duyarsızlaşma yaşadıkları ve devlet okullarında görev yapan öğretmenlerin özel dersanelerde çalışan öğretmenlere göre kişisel başarı duygularının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Duygusal tükenmişlik alt boyutunda ise bu demografik faktörlerin .05 önem derecesinde etkili olmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmenlerde Mesleki Tükenmişlik, Duygusal Tükenmişlik, Duyarsızlaşma ve Kişisel Başarı Duygusunda Azalma

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the burn-out incident and its dimensions among high school teachers in public and private schools. Specifically, we intent to compare teachers in public high schools and those employed in private college preparatory course teachers on the basis of demographic variables such as gender, age, experience etc. The sample of teachers from Mersin province (228) provided data for the study. To measure burnout level of teachers in the sample we used Maslach's Burnout measurement scale. ANOVA results indicated that there were statistically significant differences between groups in terms of gender, school type and age of respondents.

Key Words: Burnout Levels of Teacher, Emotional Exhaustion, Insensitivity and Lack of Personal Accomplishment

GİRİŞ

Tükenmişlik kavramı yazında ilk defa 1970'lerde ele alınmıştır. Kavram ilk kez Freudenberg tarafından kullanılmıştır (Freudenberg, 1974). Freudenberg tükenmişlik kavramını, insanların aşırı iş yükü nedeni ile işlerinin gereklerini yerine getirememeleri yani, duygusal olarak tükenmeleri olarak tanımlamıştır. Bu araştırma, öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerini ölçmeyi amaçlamaktadır.

Çalışma evrenini Mersin il merkezinde çalışan, üniversiteye hazırlık eğitimi veren dersane ve devlet lisesi öğretmenleri oluşturmaktadır. Çalışmada özel eğitim kurumları ile devlet okullarında çalışan öğretmenler arasında mesleki tükenmişlik düzeyleri arasında karşılaştırma yapılmıştır. Ayrıca araştırma grubunun cinsiyet, yaş, medeni durumu, deneyim süresine göre mesleki tükenmişlik düzeylerinin nasıl farklılaştığı incelenmiştir. Araştırmada mesleki tükenmişlik düzeyini ölçmek için Maslach ve Jackson tarafından geliştirilen Maslach Tükenmişlik Envanteri kullanılmıştır.

Tükenmişlik

Birçok çalışmada tükenmişlik kavramı, duygusal tutumlarda gelişen olumsuz yönde değişme olarak ele alınmıştır. Maslach ve Jackson çalışmalarında (1981) tükenmişliği, duygusal tükenmişlik, duyarsızlaşma ve kişisel başarı duygusunda eksilme olarak tanımlamışlardır. Bu üç faktör tükenmişlik çalışmalarında yaygın olarak kullanılan Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin (MTÖ) alt boyutlarını oluşturmaktadır. Maslach ve Jackson (1981) tükenmişlik kavramını duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı eksikliğine ilişkin duyguları sınıflandırdıkları üç alt düzeyde yapmışlardır.

Duygusal tükenme, kişinin yaptığı iş nedeniyle aşırı yüklenilme ve tüketilmiş olma durumudur. Duyarsızlaşma, kişinin hizmet verdiği gruba karşı, onların kendilerine özgü birer birey olduklarını ihmal ederek, onlara karşı duygudan yoksun biçimde tutum ve davranışlar sergilemesi olarak tanımlanmaktadır. Kişisel başarı duygusunda eksilme ise; sorunların başarı ile üstesinden gelme ve kendini yeterli bulma duygusunda eksilme durumu olarak tanımlanmaktadır (Maslach, 1976; Maslach, 1978; Maslach ve Jackson, 1981).

Amerikan Stres Enstitüsü tarafından yapılan araştırmaya göre öğretmenlik yüksek stres düzeyi olan gruplardan biri olarak belirlenmiştir (Baltaş, 1993). Öğretmenliğin stres yoğun bir meslek olduğu daha önce birçok çalışmada ele alınmıştır (Perason ve Moomaw, 2005; Davis ve Wilson; 2000; Pearson ve Hall, 1993). Günümüz modern yaşamında stres özellikle de örgütsel stres oldukça yaygın yaşanan bir durumdur. Bu anlamda sadece öğretmenlik değil, diğer iş kollarında çalışan kişiler de stresle sürekli karşı karşıyadır. Tükenmişlik stresle yakın ilişkili bir kavramdır. Cüceloğlu'na göre, stres, "bireyin fizik ve sosyal çevredeki uyumsuz koşullar nedeniyle, bedensel ve psikolojik sınırlarının ötesinde harcadığı gayrettir" (Cüceloğlu, 1994, 321). Selye'nin "genel uyum" kuramı insanların stres karşısında üç tip tepki verdiğini belirtmektedir. Bunlar alarm aşaması, direnme-uyum ile tükenme aşamalarıdır (Cüceloğlu, 1994, 321)

Alarm aşaması stresle karşılaşılan ilk aşamadır. Bu aşamada birey stres karşısında direnme ya da kaçma kararı alır. Bu süreçte, bireyin solunum sıklığı, tansiyon, kalp atışları gibi fiziksel parametrelerinde önemli değişimler olur. Kalp atışları hızlanır, nefes alıp verme hızlanır ve kişiye bağlı olarak tansiyonu yükselir. İkinci aşama uyum/direnme aşamasıdır. Bu aşamada birey kendini toparlayarak stresin bedeninde yarattığı tahribatı gidermeye çalışır. Birey stresle başa çıktığında parasempatik sinir sistemi devreye girer ve sakinleşir. Bu aşamada kalp atışı, tansiyon durumu ve solunumu düzene girer, kas gerilimi azalır. Direnme aşamasında ise birey, stresle baş edebilmek için uğraş verir ve bu aşamada bireyin duygu ve davranışlarında değişiklikler oluşur. Uyum aşamasındaki gerilim kaynakları azalmadıkça bireyin gücü azalır ve bireyin davranışlarında ciddi derecede sapmalar oluşan hayal kırıklıklarının yaşandığı evreye geçilir. Eğer birey stresle baş edemezse, fiziksel güç tükenir ve tükenme aşamasına geçilir (Güçlü, 2001; Cüceloğlu, 1994; Baltaş, 1993).

Freudenberger'e (1974) göre tükenmişlik; bireyin yaşadığı başarısızlık, aşınma ve bitkinlik duygularının toplamıdır. Tükenmişliği bireyin enerjisinde, iş koşullarından kaynaklanan eksilme olarak tanımlanan çalışmalar da mevcuttur (Cüceloğlu, 1994; Baltaş, 1993). Günümüzde en çok kabul gören tükenmişlik tanımı ise; Maslach ve Jackson tarafından (1981) yapılan üç alt boyutlu tanımdır.

Tükenmişlik, özellikle insanlarla iç içe olan meslek gruplarında çalışan kişilerde sık sık ortaya çıkan "duygusal tükenme", "duyarsızlaşma" ve kişisel başarı hissinde eksilme durumu olarak tanımlanmıştır (Maslach, 1978).

Maslach ve Jackson (1981) tükenme sürecini duygusal olarak yorulma ve bıkkınlık ile açıklamaktadır. Değindikleri diğer husus ise, kişinin diğerlerine ilişkin algısındaki olumsuzlaşma ve tutumlarında oluşan kötüleşmedir. Kişilerin diğerlerine ilişkin algısındaki olumsuzlaşma onları mesleklerinden soğuturken, öğrencilerine, iş arkadaşlarına ve müşterilerine karşı insani yaklaşımlardan ve anlayışlı olmaktan da uzaklaştırmaktadır. Maslach ve Jackson' un (1981) belirledikleri son husus ise tükenme sendromu ile beraber artan kişisel başarısızlık hissidir. Tükenmişlik durumunda çalışan kişi kendini mutsuz hissetmeye başlamakta ve artık yetersiz bulmaktadır. Mesleki tükenmişlik düzeyi belirlenirken kişisel başarı duygusunda eksilme olumsuz bir etkiye sahiptir. Bu üç boyut birbiri ile etkileşimlidir. Örneğin bir öğretmenin öğrencisine karşı duyarsızlaşması onu mesleğinden uzaklaştırmakta ve süreç mesleki olarak başarısızlığa ve kendini yetersiz hissetmesine doğru ilerlemektedir. Öğretmenlik mesleği sürekli etkili iletişim gerektiren ve duygusal olarak bireyi yoran bir meslek olduğu için tükenmişlik durumunun ortaya çıkma ihtimali yüksek olan mesleklerden kabul edilmektedir (Baltaş, 1993). Tükenmişlik iş stresinin bir sonucudur ve sadece tükenmişlik sendromunu yaşayan kişi üzerinde değil aynı zamanda dolaylı bir biçimde ilişkide olduğu iş arkadaşları, hizmet verdiği grup (müşteri veya öğrencileri) ve çalışılan kurum üzerinde de belirgin biçimde etkili olmaktadır. Tükenmişlik hissinde olan kişilerin çevrelerindeki insanlar da onların bu olumsuz duygularından etkilenmekte ve huzursuz olmaktadırlar.

Tükenmişliğe Etki Eden Bireysel ve Örgütsel Faktörler

Araştırmalar tükenmişliğin nedenlerinin kişisel veya örgütsel olabileceğini ortaya koymuştur. Yaş, medeni durum, çocuk sayısı, eşin mesleği, mezun olunan okul, kişisel beklentiler, kişilik ve özel hayattaki motivasyon tükenmişliğe etki eden kişisel nedenler arasında yer almaktadır (Çam, 1995; Örmən, 1992;

Ergin, 1996; Tümkaya, 1996; Oruç, 2007, Kırılmaz, Çelen ve Sarp, 2003; Gündüz, 2005).

Bunun yanında tükenmişliğe neden olan örgütsel faktörler arasında; iş yükü, kontrol, ödüller, aidiyet, adalet ve değerler belirtilmiştir (Maslach, Schaufeli ve Leiter, 2001). İş yükü, belirli bir zaman diliminde belirli standartlarda tamamlanması gereken iş miktarıdır. Kontrol, bireyin işi ile ilgili karar verme yetkisinin derecesini ifade etmektedir, ödül ise bireyin iş sonuçlarına ve katkısına göre aldığı maddi ve manevi karşılıkları anlatmaktadır. Kişinin örgüte ilişkin benimseme ve kabullenışı ise aidiyet olarak tanımlanmaktadır. Adalet ise örgütte verilen kararların doğruluğunu ve eşitliğini ifade etmektedir. Değerler, örgütte gelişen ve örgütün üyeleri tarafından kabul gören iyi/kötü; güzel/çirkin, başarılı/başarısız gibi inanç ve algılayışların tamamı olarak tanımlanmaktadır (Maslach, Schaufeli ve Leiter, 2001). Örgütsel faktörlerden dolayı artan iş tatminsizliği bireyi tükenmişliğe itecektir. Kyriacou'a (1989) göre "öğretmenlerin yaşadığı stres, öğretmen oldukları için yaşadıkları her türlü sinirlilik, öfke, depresyon gibi hoş olmayan duygulanımlardır."

Tümkaya (1996), tükenmişliği beklentilerle ilişkilendirerek kişilerin hayalleri ile gerçekleri arasındaki uyumsuzluğun yüksek olmasının tükenmişliğe yol açtığını belirtmiştir. Benzer bir açıklamayı da Murat (2000) yapmıştır. Murat (2000) çalışmasında kişilerin isteklerinin ve beklentilerinin yüksek olmasının onları mükemmeliyetçiliğe ittiğini ve daha sonra da tükenmişliğe yol açtığını belirtmiştir.

Tükenmişliğin Belirtileri ve Sonuçları

Genel olarak araştırmalar tükenmişliğin belirtilerini fiziksel, psikolojik ve duygusal ve davranışsal olarak üç alt başlık altında incelemektedir. Buna göre en yaygın fiziksel belirtiler; yorgunluk ve bitkinlik hissi, solunum bozuklukları, uyuşukluk, baş ağrısı, hafıza problemleri, kalp sağlığı sorunları, başı sıkılık sisteminin zayıflaması uykusuzluk olarak belirtilmektedir (Batlaş, 1993). Psikolojik ve duygusal belirtiler olarak; yabancılaşma, hayal kırıklığı, umutsuzluk, ilgisizlik, depresyon özgüven kaybı kabul edilmektedir. Son olarak davranışsal belirtiler olarak; işe geç gelme, sürekli sağlık raporu alma, başarısızlık hissi, kişisel yetersizlik hissi, alınganlık, çabuk öfkelenme ya da geç tepki verme kabul edilmiştir (Maslach, Schaufeli ve Leiter, 2001;

Çam, 1995; Baysal, 1995; Sabuncuoğlu, 1996; Izgar, 2001; Tümkaya, 1996; Sılığ, 2003; Dursun, 2000; Maslach ve Jackson, 1981; Maslach, 1978).

Dworkin (2001), çalışmasında öğretmenlerin mesleğe ilişkin beklentileri ile göreve başladıktan sonra karşılaştıkları durum arasındaki farklılığın tükenmişliğe neden olduğuna değinmiştir. Bu nedenle mesleğe yeni başlamış idealist genç öğretmenlerde daha tecrübeli ve yaşlı öğretmenlere göre tükenmişlik ihtimalinin daha yüksek olacağını belirtmiştir. Bu bulgu Ergin (1996) ve Tümkaya'nın (1996) çalışmalarında da ortaya çıkmıştır.

Örmen (1992) çalışmasında, kadınların daha yoğun tükenmişlik yaşadığını saptamıştır. Kadınların toplumsal önyargılardan kaynaklanan ev sorumluluklarının erkeklerle göre daha fazla olduğu göz önünde bulundurulursa tükenmeye veya yıpranmaya daha açık oldukları düşünülebilir.

Meslek olarak öğretmenlik toplumla iç içe bir meslek olduğundan, öğretmenlerin yaşadığı tükenmişliğin etkileri tüm toplumda görülebilir. Öğrenciler, veliler, diğer meslektaşlar, yönetim ve meslek odaları sayesinde öğretmenlerde yaşanan olumlu ya da olumsuz değişikliklerin etkileri hızla topluma yayılmaktadır (Friedman ve Farber, 1992). Pines (1993) öğretmenlerde yaşanan tükenmişliğinin nedenleri olarak, öğrenci velilerinin tutumlarını, kötü okul yönetimini, disiplin problemlerini, motivasyon düşüklüğünü, öğrencilerin eğitime ilgisizliğini, kırtasiyeciliği ve yetersiz kaynakları tespit etmiştir.

İnsanlarla iç içe olan mesleklerde daha yüksek olan tükenmişlik durumunun sonuçları sadece tükenmişlik yaşayan bireyde değil, aynı zamanda tüm toplumda görmek mümkündür. Yukarıda da değinildiği gibi özellikle öğrenci yetiştirme misyonu olan öğretmenlerin yaşadığı tükenmişliğin sonuçları bu bakımdan sadece öğretmenin kendisinde değil yetiştirdiği öğrenciler vasıtası ile tüm topluma yayılmaktadır. Çam (1995) çalışmasında, tükenmişliğin sonuçları olarak işe gelmeme, işi savsaklama, sık sık işe geç gelme, işi bırakma eğilimi, insan ilişkilerinde uyumsuzluk, eş ve aileden uzaklaşmaya değinmiştir. Izgar (2001) ise bireyin tükenmişlik sonucu madde (sigara, içki vb) kullanma eğiliminden söz etmiştir.

YÖNTEM

Bu araştırmada Mersin il merkezinde devlet okullarında ve dersanelerde çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri ile, yaş, medeni durum, cinsiyet ve deneyim süresi durumları arasındaki ilişkileri belirlenmeye çalışılacaktır.

Ayrıca çalışmanın bir başka amacı da devlet okullarında ve dersanelerde çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığını saptamaktır.

VERİ TOPLAMA ARACI

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla tükenmişlik yazınında en sık kullanılan, Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MTÖ) (Maslach Burnout Inventory) Türkçeye çevrilmiştir. Ölçekte 22 madde yer almaktadır. Ankete demografik özellikleri belirlemeye yönelik on soru daha eklenmiştir. Bu sorularda yaş, 20-25, 26-31, 32-37, 33-38, 39-44, 45-49 ve son olarak 50 ve üstü şeklinde sorgulanmıştır. Deneyim süresi de cevaplayıcıya aynı şekilde beşer yıl ara ile seçenekler sunularak sorulmuştur.

Ayrıca deneyim süresine ilişkin soruda 5 yıl aralıklı olarak 0-5 ve yaş sorusuna benzer şekilde 6-11 ve son olarak 24-29 yıl deneyim seçenekleri kullanılmıştır. Tükenmişlik ölçeğinde 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Katılımcıların ölçekte yer alan ifadeleri, hiçbir zaman, çok nadir, bazen, çoğu zaman ve her zaman şeklinde olumsuzda olumluya doğru değerlendirilmeleri istenmiştir.

EVREN ve ÖRNEKLEM

Araştırmanın evrenini Mersin ilinde devlet liselerinde çalışan tüm öğretmenler ile üniversite sınavlarına hazırlık eğitimi veren özel dersanelerde çalışan öğretmenlerin tamamı oluşturmaktadır. Anketler Mersin İl Millî Eğitim Müdürlüğü vasıtası ile evren grubuna giren tüm dersane ve liselere iletilmiştir.

Araştırma örnekleme ise kendisine ulaşılabilen ve araştırmaya katılmayı kabul eden 228 öğretmenden oluşmaktadır. Bu öğretmenlerin 121'i devlet liselerinde, 107'si özel dersanelerde çalışmaktadır. Toplanan anketler SPSS 11.0 istatistik analiz programı vasıtası ile analiz edilmiştir. Elde edilen veriler önce tanımlayıcı istatistiksel yöntemlerle (ortalama, standart sapma vb) analiz edilmiş ve araştırma değişkenleri açıklanmıştır. Daha sonra

da tek yönlü varyans analizi (One-way ANOVA) tükenmişlik açısından farklı demografik özellikteki gruplar açısından gruplar karşılaştırılmıştır.

ARAŞTIRMA SORULARI

Araştırmada yanıt aranacak sorular şu şekilde belirlenmiştir:

1. Öğretmenler demografik niteliklerine göre, mesleki tükenmişliğin alt boyutlarında (duyarsızlaşma, duygusal tükenme, kişisel başarı duygusunda eksilme) farklılaşmakta mıdır?
2. Öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
3. Öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri çalıştıkları kurum türüne (dershane ve devlet lisesi) göre farklılaşmakta mıdır?
4. Öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri yaşa göre farklılaşmakta mıdır?
5. Öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri medeni duruma göre farklılaşmakta mıdır?
6. Öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri deneyim süresine göre farklılaşmakta mıdır?

BULGULAR

Araştırma örnekleme ilişkin açıklayıcı bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur. Katılımcıların %50.4'ü kadın, %49.6'sı erkektir. Araştırmaya katılanların %53.1'i devlet liselerinde, %46.9'u dersanelerde çalışmaktadır. Araştırmaya katılanların yaş dağılımı incelendiğinde, 50 yaş ve üzerinde olan öğretmenlerin %23.2 katılım oranı ile en büyük kitleyi oluşturdukları görülmektedir. Hemen arkasından gelen katılımcıların ise %21.9'luk bir oranla 26-31 yaşlarındaki öğretmenlerdir. Araştırmada, en düşük oranla temsil edilen 20-25 yaş grubunun örneklem içindeki oranı ise %8.3'tür.

Medeni durumlarına bakıldığında örneklem kitlesinin %73.7'sinin evli, %26.3'ünün bekar olduğu görülmektedir. Deneyim süresi bağlamında 24-29 yılları arasında deneyim sahibi %25'lik bir oranla olanlar örneklem kitlesinin en büyük alt grubunu oluşturmaktadır. Deneyim süresi en düşük 0-5 yıl grubu ise %21.5 ile ikinci büyük alt grubu oluşturmaktadır. Katılımcıların mesleki tükenmişlik (MT) ortalamaları ve standart sapma değerleri de Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1: Araştırma Değişkenlerine İlişkin İstatistiksel Değerler

Faktörler	Frekans	Yüzde	MT	s
			\bar{X}	
Cinsiyet				
Kadın	115	50.4	2.06	0.74
Erkek	113	49.6	2.34	0.70
Kurum				
Devlet	121	53.1	2.05	0,76
Dershane	107	46.9	2,36	0,67
Yaş				
20-25	19	8.3	1,79	0,77
26-32	50	21.9	2,38	0,67
33-38	40	17.5	2,30	0,78
39-44	27	11.8	2,32	0,68
45-49	39	17.1	1,97	0,72
50 üstü	53	23.2	2,20	0,68
Medeni Hal				
Evli	168	73.7	2,18	0,71
Bekar	60	26.3	2,25	0,77
Deneyim				
0-5	49	21.5	2,16	0,77
6-11	35	15.4	2,25	0,68
12-17	30	13.2	2,35	0,75
18-23	38	16.7	2,27	0,75
24-29	57	25	2,14	0,71
30üstü	19	8.3	1,98	0,65

Tablo 2 Tükenmişliğin duyarsızlaşma boyutuna ilişkin ANOVA sonuçlarını göstermektedir. Duyarsızlaşma sadece cinsiyet faktörüne bağlı olarak istatistiksel anlamda manidar farklılık göstermektedir ($F = 4.75$, $p < .05$). Erkek öğretmenlerin duyarsızlaşma düzeyi kadın öğretmenlerden daha yüksektir. Diğer faktörler açısından duyarsızlaşma açısından istatistiksel anlamda bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 2: Duyarsızlaşma Boyutuna İlişkin ANOVA Sonuçları

Faktörler	D	S	df	F	p
	\bar{X}				
Cinsiyet					
Kadın	2,64	,39	1	4,75	0.03
Erkek	2,76	,44			
Kurum					
Devlet	2,74	,41	1	1,62	0,20
Dershane	2,66	,43			
Yaş					
20-25	2,65	,35			
26-32	2,78	,44			
33-38	2,80	,42	5	1,44	0,20
39-44	2,65	,41			
45-49	2,59	,45			
50 üstü	2,69	,38			
Medeni					
Hal					
Evli	2,69	,43	1	0,39	0,52
Bekar	2,73	,39			
Deneyim					
0-5	2,77	,40			
6-11	2,73	,41			0,53
12-17	2,74	,42	5	0,82	
18-23	2,71	,48			
24-29	2,6	,34			
30 üstü	2,58	,54			

Tablo 3 öğretmenlerin kişisel başarı duygusuna ilişkin ANOVA sonuçlarını göstermektedir. Öğretmenlerin kişisel başarı duygusu kurum türüne göre istatistiksel olarak farklılık göstermektedir ($F = 46.29$, $p < .01$).

Devlet liselerinde çalışan öğretmenlerin kişisel başarı duygusu dersanelerde çalışan öğretmenlerden daha yüksektir. Kişisel başarı duygusunda diğer faktörlere göre farklılık görülmemektedir.

Tablo 3: Kişisel Başarı (KB) Duygusu Boyutuna İlişkin ANOVA Sonuçları

Faktörler	KB		df	F	p
	\bar{X}	S			
Cinsiyet					
Kadın	2,98	,57	1	2,91	0,08
Erkek	2,85	,52			
Kurum					
Devlet	3,13	,54	1	46,29	0,00
Dershane	2,67	,45			
Yaş					
20-25	3,13	,45			
26-32	2,87	,57		1,98	0,08
33-38	3,00	,61	5		
39-44	2,69	,56			
45-49	3,00	,62			
50 üstü	2,87	,40			
Medeni					
Hal					
Evli	2,90	,53	1	0,750	0,38
Bekar	2,97	,59			
Deneyim					
0-5	3,02	,50			
6-11	2,94	,65			
12-17	2,85	,61	5	0,77	0,56
18-23	2,81	,57			
24-29	2,93	,47			
30 ve üstü	2,87	,53			

Tablo 4 öğretmenlerin mesleki tükenmişliklerine ilişkin ANOVA sonuçlarını içermektedir. Öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri cinsiyet, kurum türü ve yaş faktörlerine göre farklılık göstermektedir. Erkek öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri kadın öğretmenlerden daha yüksektir ve istatistiksel olarak bu fark anlamlıdır ($F = 8.9, p < 0.00$).

Aynı şekilde dersanelerde çalışan öğretmenler, devlet liselerinde çalışan öğretmenlerden daha yüksek düzeyde mesleki tükenmişlik yaşadıklarını beyan etmektedirler ($F = 10.23, p < .00$). Son olarak, yaş faktörü

açısından öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri de farklılaşmaktadır ($F = 3.03, p < 0.01$). Yaş aralığı 26-44 grubunda yer alan öğretmenler yüksek düzeyde tükenmişlik hissettiklerini beyan etmişlerdir.

Tablo 4: Mesleki Tükenmişliğe İlişkin ANOVA Sonuçları

Faktörler	MT		df	F	p
	\bar{X}	S			
Cinsiyet					
Kadın	2.06	0.74	1	8.9	0.00
Erkek	2.34	0.70			
Kurum					
Devlet	2.05	0.76	1	10.23	0.00
Dershane	2.36	0.67			
Yaş					
20-25	1.79	0.77			
26-32	2.38	0.67			
33-38	2.30	0.78	5	3.03	0.01
39-44	2.32	0.68			
45-49	1.97	0.72			
50 üstü	2.20	0.68			
Medeni					
Hal					
Evli	2.18	0.71	1	0.41	0.52
Bekar	2.25	0.77			
Deneyim					
0-5	2.16	0.77			
6-11	2.25	0.68			
12-17	2.35	0.75	5	0.82	0.54
18-23	2.27	0.75			
24-29	2.14	0.71			
30 ve üstü	1.98	0.65			

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu çalışmada devlet liselerinde ve üniversite hazırlık dersanelerinde çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik ve alt boyutları duyarsızlaşma, duygusal tükenmişlik ve kişisel başarı duygu düzeyleri demografik niteliklerle ilişkilendirilerek incelenmiştir.

Çalışma Mersin ilinde merkezde çalışan öğretmenlerden elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya katılan toplam 228 öğretmenin 121'i devlet liselerinde, 107'si üniversiteye hazırlık dersanelerinde görev yapmaktadır. Cinsiyetleri açısından, çalışmaya katılan öğretmenlerin 115'i kadın ve 113'ü erkektir.

Çalışmada 6 araştırma sorusu tek yönlü varyans analizi (one-way ANOVA) ile test edilmiştir. Tükenmişliğin alt boyutlarından duyarsızlaşma ile öğretmenlerin demografik nitelikleri arasındaki ilişki incelendiğinde sadece cinsiyet faktörü ile duyarsızlaşma arasında bir ilişki vardır ve erkek öğretmenlerin duyarsızlaşma düzeyi kadın öğretmenlerden daha yüksek olarak bulunmuştur. Bu durum Örmən (1992) çalışması ile paralellik göstermektedir. Örmən (1992) çalışmasında kadınların daha yüksek tükenmişlik yaşadığı sonucuna varmıştır. Kadın öğretmenlerin tükenmişlik düzeyinin erkelere göre daha düşük olması onların toplumsal cinsiyet rollerinden ötürü hali hazırda stresle baş etme yollarını biliyor olmaları ile ilişkilidir. Toplumsal olarak ev işleri, çocuk ve yaşlı ebeveynlerin bakımı gibi birçok sorumluluğu profesyonel işleriyle beraber sürdürmekte olan kadınların mesleki tükenmişlik düzeylerinin erkelere göre daha düşük olması anlaşılabilir bir sonuçtur.

Bu çalışmada kurum türü, yaş, medeni durum ve deneyim süresi faktörleri ile duyarsızlaşma arasında manidar bir ilişki ortaya çıkmamıştır. Oysa, özellikle yaş ve deneyim süresi ile duyarsızlaşma alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya çıkaran çalışmalar mevcuttur (Ergin, 1996; Tümkiye 1996).

Öğretmenlerin mesleki tükenmişlikleri ile cinsiyet, kurum türü ve yaş gibi demografik faktörler arasında istatistiksel anlamda bir ilişki gözlenmiştir. Erkek öğretmenler kadın öğretmenlerden daha yüksek tükenmişlik duygusu yaşamaktadırlar. Bu sonuca paralel olarak Girgin ve Baysal (2005) çalışmalarında, erkek öğretmenlerin tükenmişlik düzeyinin özellikle duyarsızlaşma alt boyutunda kadınlara göre daha yüksek olduğunu bulgulamıştır. Tükenmişlik yazınında cinsiyetle ilgili açıklamalara bakıldığında, farklı sonuçların da saptandığı çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Forlin (2001) çalışmasında, kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere oranla daha fazla stres yaşadıklarını saptamıştır.

Diğer taraftan dersanelerde çalışan öğretmenlerin de tükenmişlik düzeylerinin devlet okullarında çalışan öğretmenlere göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Kurum türüne göre mesleki tükenmişlik düzeyinin farklılaşması oldukça beklenen bir sonuçtur. Zira; dersanelerde görev yapan öğretmenlerin çalışma ortamlarının ve özel eğitim kurumlarındaki rekabet ve performans beklentilerinin devlet liselerine göre daha stresli olduğu bilinmektedir.

Son olarak 26-44 yaş grubundaki öğretmenler kendilerinden daha genç ve daha yaşlı öğretmenlere göre daha yüksek tükenmişlik duygusu yaşamaktadırlar. Mesleki tükenmişlik düzeyi ile yaş arasındaki ilişkiyi açıklamada, 20-25 yaş arasında ve 45-49 yaş arası grupta, tükenmişliğin, grup ortalamasından daha düşük olduğu görülmektedir. Forlin (2001) genç öğretmenlerin daha stresli olduğunu saptamıştır ancak yaş arttıkça, tükenmişliğin artacağını bulgulayan çalışmalar da mevcuttur (Ergin 1996, Girgin 1995, Dolunay ve Piyal, 2003). Bu anlamda bu çalışmada 45 yaşa kadar olan grubun MT düzeyinin daha yüksek olması genç öğretmenlerin işle ilgili sorunlarla başa çıkma becerisini henüz kazanmamış olmaları ile açıklanabilir.

Araştırmada öğretmenlerin mesleki deneyim süresi ve medeni durumunun mesleki tükenmişliği açıklamada ilişkili olmadığı saptanmıştır. Özellikle evli kadınların cinsiyet rolleri gereği ev sorumlulukları göz önünde bulundurulduğunda, erkelere göre daha çok sorumlulukları olduğu beklenebilir. Ancak yukarıda cinsiyete ilişkin sonuçları değerlendirirken belirtildiği gibi, sorunla ve stresle daha çok yüz yüze gelmek bireyin stresli mücadele deneyimini arttırmaktadır.

Mesleki deneyimin ve yaşın mesleki tükenmişlikle ilişkisi benzer yöndedir. Yani kişilerin yaşı arttıkça deneyimleri artmakta ve mesleki tükenmişlikleri azalmaktadır. Öğretmenlerde, mesleki deneyimin arttıkça, mesleğe bağlılığın arttığı ve mesleğin benimsenerek tükenmişliğin azaldığı daha önceki çalışmalarda tekrar edilen bir sonuçtur (Forlin, 2001; Ergin 1996; Girgin 1995 ve Dolunay, Piyal, 2003). Bu araştırmada ise mesleki tükenmişlik yazınının aksine, öğretmenlerin deneyim sürelerinin mesleki tükenmişliği açıklamada anlamlı olmadığı görülmüştür. Buradan yola çıkarak farklı ve

daha geniş katılımcılar ile çalışmanın tekrar edilmesinde mesleki tükenmişlik yazını ile uyumlu sonuçlar bulunacağı düşünülebilir.

Bu araştırmanın daha geniş katılımcı grupları ile (diğer devlet eğitim kurumları ve diğer dersaneler) farklı illerde tekrar edilmesi mesleki tükenmişlik yazınına derinleştirecektir. Ayrıca daha önce aynı il içinde Gündüz'ün (2005) değindiği iş ortamı ve mezun olunan okul gibi değişkenlerin de analize eklenmesi bulguların derinlik kazanmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu çalışmada yer almayan farklı demografik niteliklerin (yöneticilerle ilişki, takdir görme, maaş yeterliliği, öğretmenliği kendine uygun görme, eğitim fakültesi mezunu olma, eşin mesleği, çocuk sayısı vb.) mesleki tükenmişlikle ilişkilendirilmesinden daha derin ve anlamlı sonuçlara ulaşılabilecektir. Ayrıca çalışmanın farklı yıllarda tekrar edilerek sonuçların karşılaştırılması da yazına önemli katkılar sağlayacaktır. Özellikle ülkemizdeki tükenmişlik yazını incelendiğinde, aynı katılımcı grubu ile belirli aralıklarla tekrarlanan çalışmaların bulunmadığı saptanmıştır.

Bu araştırmanın bilinen en önemli kısıtı tüm sosyal bilimler çalışmasında olduğu gibi ankette yer alan ifadeleri katılımcıların olanı değil de olması gereken bağlamında değerlendirmesidir. Ayrıca araştırma örnekleminin sadece Mersin il merkezinde yer alan lise ve üniversite hazırlık dersanelerinden oluşması da araştırmanın bir kısıtıdır. Araştırmada rastsallığın sistematik olarak sağlanamayışı da araştırmanın farklı bir kısıtıdır. Araştırma anketlerinin kuruma ulaştırıldığı gün dersi olmadığı için okulda bulunmayan, meşgul olduğu için öğretmenler odasına uğramayan veya izinli olan öğretmenler ankete katılmamıştır.

KAYNAKÇA

- Baltaş, A. ve Baltaş Z. (1993). *Stres Ve Başa Çıkma Yolları*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Baysal, A., (1995). "Lise ve dengi okul öğretmenlerinde meslekte tükenmişlik etki eden Faktörler", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Cüceloğlu, D. (1994). *İnsan ve Davranış Psikolojisinin Temel Kavramları*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Çam, M. O. (1995). *Tükenmişlik*, İzmir: Saray Medikal Yayıncılık
- Davis, J., & Wilson, S. M. (2000). Principles' efforts to empower teachers: Effects on teacher motivation and job satisfaction and stress. *ITte Clearing House*, 75(6), 349-357
- Dolunay A. ve Piyal (2003). Öğretmenlerde Bazı Mesleki Özellikler ve Tükenmişlik, *Kriz Dergisi*, 11(1), 35-48
- Dursun, S. (2000). "Öğretmenlerde tükenmişlik ile yüklenme biçimi, cinsiyet, eğitim düzeyi ve hizmet süresi değişkenleri arasındaki yordayıcı ilişkilerin incelenmesi", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon

- Dworkin, A.(2001). "Perspectives on Teacher Burnout And School Reform", *International Education Journal*, 4(2)
- Ergin, C. (1996). "Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Türkiye Sağlık Personeli Normları", *3 P Dergisi*, 4(1).
- Forlin, C. (2001). "Inclusion: identifying potential stressors for regular class teachers", *Educational Research*, 43(3), 235-245.
- Freudenberger, (1974). "Staff Burnout", *Journal of Social Issues*, 30, 159-165
- Friedman, I.A. ve Farber, B.A. (1992). "Professional self-concept as a predictor of teacher burnout", *Journal of Educational Research*, 84(1), 28-35.
- Girgin G. (1995). İlkokul Öğretmenlerinde Meslekten Tükenmişliğin Gelişimini Etkileyen Değişkenlerin Analizi ve Bir Model Önerisi: İzmir ili kırsal ve kentsel yöre karşılaştırması, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, DEÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Girgin ve Baysal (2005). Tükenmişlik Sendromuna Bir Örnek: Zihinsel Engelli Öğrencilere Eğitim Veren Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeyi, *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 4 (4)
- Güçlü, N. (2001). Stres Yönetimi, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 91-109
- Gündüz,B., (2005). İlköğretim Öğretmenlerinde Tükenmişlik, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Haziran 2005, ss. 152-166.
- Izgar, H. (2001). *Okul Yöneticilerinde Tükenmişlik*, Ankara: Nobel Kitapevi.
- Kırlımaç, A. Y.; Çelen, Ü. ve Sarp, N. (2003). İlköğretimde Çalışan Bir Öğretmen Grubunda "Tükenmişlik Durumu" Araştırması, *İlköğretim On-Line*, 2(1), 2-9
- Kyriacou, C. (1989). The Nature and Prevalence of Teacher Stress. (27-33) Philadelphia, PA: Open University Press (Pearson, L. C., Moomaw, W. (2005). The Relationship between Teacher Autonomy and Stress, Work Satisfaction, Empowerment, and Professionalism, *Educational Research Quarterly*, 29(1), 37-53)
- Maslach, C. (1976). Burned-out. *Human Behavior*, 5(9): 16-22
- Maslach, C. (1978). The Client Role in Staff Burn-out, *Journal of Social Issues*, 34(4), 111-124.
- Maslach C. ve Jackson S. E. (1981). The Measurement of Experienced Burnout, *Journal of Occupational Behavior*, 2, 99-111
- Maslach, C., Schaufeli, W., Leiter, M.P. (2001). Jop burnout, *Annual Review of Psychology*, (Ulaşım Adresi: <http://findarticles.com>)
- Murat M. (2000). "Sınıf Öğretmenlerinde 10 Yıllık Meslek Sürecinde Tükenmişliğin gelişiminin haritalanması ve bazı değişkenlere göre incelenmesi", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon
- Oruç, S. (2007). Özel Eğitim Alanında Çalışan Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi (Adana Örneği), *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Çukurova Üniversitesi, Adana
- Örmen, U. (1992). "Tükenmişlik Duygusu ve Yöneticiler Üzerinde bir Uygulama", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Pearson, L. C. ve Hall, B. C. (1993). Initial construct validation of the teaching autonomy scale. *Journal of Educational Research*, 86(3), 172-177
- Pearson, L. C., Moomaw, W. (2005). The Relationship between Teacher Autonomy and Stress, Work Satisfaction, Empowerment, and Professionalism, *Educational Research Quarterly*, 29(1), 37-53
- Pines, A. M. (1993). "Burnout: An Existential Perspective In Professional Burnout", *Recent Developments in Theory and Research*, 33-51
- Sabuncuoğlu, Z. (1996). *Örgütsel Psikoloji*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları
- Sılığ, A. (2003). "Banka Çalışanlarının Tükenmişlik Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir
- Tümkaya, S. (1996). "Öğretmenlerdeki Tükenmişlik, Görülen Psikolojik Belirtiler ve Başa Çıkma Davranışları", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana